

ФОРМУВАННЯ АНТИНІМЕЦЬКОЇ АННАЛІСТИКИ В ДАНІЇ: МОТИВИ І ЦІЛЬОВА АУДИТОРІЯ (1265-1330 рр.)

У статті розглянуто питання появи значної кількості наративних джерел з яскравою антинімецькою тональністю в період 1265—1330 рр. у Данії. Зроблено спробу з допомогою методу дедукції і відстеження причинно-наслідкового зв'язку встановити мотиви появи цього комплексу джерел, вказати на сили, зацікавлені в такій пропаганді, а також окреслити цільову аудиторію, якій адресувалися ці документи.

В історії середньовічної Данії поява національної анналістики датується початком XII ст. Уявлення про ранній етап її генези традиційно асоціюється з роботами Лундського осередка і Саксона Граматика. Саме цим працям на сьогодні присвячено більшість досліджень, які переважно концентруються навколо вирішення комплексу питань щодо достовірності фактажу і даних наративних джерел їх авторства. Безсумнівно, кожне із середньовічних наративних джерел є плідним ґрунтом для досліджень щодо тенденційності й об'єктивності. Але при цьому ретельного аналізу на предмет риторики націоналістичного змісту для хронік, літописів та інших джерел XIII—XIV ст. практично не зроблено.

Саме тому метою цієї статті є з'ясування кола джерел антинімецької анналістики в Данії періоду 1265—1330 рр., їх взаємозв'язку та мотивів генези націоналістичної риторики в них (встановлення витоків ксенофобської ідеології цих документів з огляду на пошук натхненників та цільової аудиторії).

Дослідження середньовічних хронік і літописів Данії на предмет мотивів пропаганди націоналістичного змісту, причин її виникнення і зацікавлених у цьому почалися у 1970-х рр. До сьогодні з'явилося лише кілька робіт, присвячених детальному аналізу «Молодшої хроніки Зеландії» (через її відверто опозиційну платформу до королівської влади) та творам Саксона

Граматика (з їх яскраво вираженим антагонізмом за лініями данське — німецьке і данське — норвезьке) [1]. Окреме місце посідає дослідження А. Л. Кнудсена, в якому автор здійснив спробу розглянути проблему крізь призму виникнення націоналістичних настроїв у кількох суспільних класах Данії (передусім селянства і дрібного дворянства) через постійне зростання імміграції до Данії етнічно чужорідного елемента. Але саме через це А. Л. Кнудсен не зміг пояснити реальних причин і мотивів появи антинімецької риторики, звівши висновки лише до заяв про відгук джерел на постійно зростаючий рівень імміграції [2]. Т. Крістіансен у роботі щодо «Молодшої хроніки Зеландії» показав, що авторами цієї хроніки були як мінімум два покоління представників середнього дворянства, основна турбота яких полягала не у відстеженні політичного і дипломатичного поступу королівства, а в локальних економічних інтересах. Саме крізь їх призму автори хроніки критикують владу і висловлюють оцінювальні судження щодо стану справ у державі, проявляють занепокоєність з приводу німецької імміграції. За аналогією викладу автор дійшов висновку, що ще як мінімум 8-Ю хронік Данії періоду 1265-1330 рр. можуть бути творами авторів саме з кола знаті середнього рівня, а не кліриків [3]. Е. Аруп підійшов до розгляду питання мотивів націоналістичної риторики в іншому ключі: з позицій лише одного джерела — Скарги данського дворянст-

ва 1329 р. Утім, аналіз лише цього джерела дав йому змогу зробити висновок, що за ксенофобськими тональностями стояла певна група виключно середнього дворянства («вепнерів»), які були незадоволені своїм економічним становищем. Але, на думку автора, ця група була дуже маленькою і складалася лише з представників ютської знаті, а не всього королівства [4]. Такої помилки у висновках автор припустився саме через те, що його аналіз ґрунтувався на вузькій джерельній базі, яка не містила хронік і літописів з націоналістичною риторикою, які походили з усіх частин королівства Данія.

Перша написана в Данії хроніка, відома нам — «Хроніка Роскілле». Цей твір має велику кількість запозичень фактажу з широко знаної праці Адама Бременського, і його характерною особливістю є розгляд історії Данії лише з часів хрещення країни. Першим власне данським літописом є «Лундський літопис», написання якого почалося близько 1137 р. в Лунді. У ньому йдеться про події з історії Данії від 1074 по 1265 рр. Ці перші національні наративні джерела дуже малою мірою і вельми епізодично висвітлюють історію Данії, маючи швидше універсальний характер. Традиція написання універсально-історичних творів з домінуванням біблійних сюжетів мала у Данії своє продовження [5]. Але поряд з цим виникла й інша школа письменництва, у якій акцент було повністю перенесено на національну історію. Її фундатором вважають Саксона Граматика, а продовжувачами — хроніста Свена Аггесена та автора «Хроніки Лейре» як складової частини «Лундського літопису» [6].

Означений «Лундський літопис» містить дві частини: універсально-історичну — для періоду до 1074 р. та «Хроніку Лейре», де йдеться лише про історію Данії. Палеографічно три списки цього джерела датуються періодом між 1300 та 1420 рр. Універсально-історична частина «Лундського літопису» є, вочевидь, поверховою компіляцією текстуальних частин низки невідомих попередніх джерел, які практично не пов'язані між собою [7]. Друга ж частина «Лундського літопису», «Хроніка Лейре», різко міняє національно нейтральний характер першої і від початку до кінця сповідує чітку націоналістичну тенденцію викладу історії Данії. Від самого початку вивчення цього джерела дослідники одноставні в тому, що «Хроніка Лейре» має розглядатися як цілком незалежний фрагмент [8].

Націоналістична тональність «Хроніки Лейре» та її гострий антинімецький характер змусили М. Герца визначити часом написання хроні-

ки добу правління Вальдемара Переможця, для якої національні прояви в політиці королівської влади засвідчені дуже переконливо [9]. На сьогодні час написання «Хроніки Лейре» достеменно не встановлено, але за доведенням від протилежного це час до 1265 р., яким завершується «Лундський літопис». На думку А. Л. Кнудсена, якщо це твердження правильне, то слід звернути увагу, що компілятор «Лундського літопису», хоч і мав обмежені варіанти вибору творів для компіляції літописі, все ж віддав перевагу націоналістичній «Хроніці Лейре» перед менш гострими у вимірі національної риторики альтернативами або ж свідомо не пом'якшив тональності джерела. Більше того, список «Лундського літопису», датований періодом близько 1300 р., хоч і зберігся у найбільш ушкодженному вигляді з-поміж трьох відомих, рукою компілятора виносить німецько-данське протистояння на передній план у найбільш гострих виразах.

Великий вплив «Хроніка Лейре» мала на «Рюдський літопис», що оповідає про історію Данії від короля Дана до 1288 р. На сьогодні збереглося чотири списки цього джерела, що датуються періодом від 1288 по 1314 рр. і мають незначні текстуальні розбіжності. Своєю назвою «Рюдський літопис» завдячує місцевості Рюд, де він був завершений близько 1289 р. в цистерцианському монастирі. Вплив «Хроніки Лейре» на «Рюдський літопис» особливо значні при окресленні подій з 1200 р. Але, на відміну від «Лундського літопису», «Рюдський літопис» інкорпорував велику частину творів Саксона Граматика. Однак доробок Саксона щодо історії формування дворянського класу і романського вектора Данії не привернув належної уваги компілятора, котрий використав лише антинімецькі мотиви. Перехід від універсально-історичної частини до історії Данії у «Рюдському літописі» надзвичайно різкий: «...Тут починається розповідь про походження данського народу, як вона збереглася у давніх оповідях, та про королів цього народу і їх діяння від Дана, першого короля, до новіших; які війни вони виграли, які тріумфи здобули і як скінчили життя...» [10]. Згадані компілятором тріумфи данських королів майже повністю концентруються на виграних у німців війнах і їх приниженні. Найвідомішою фразою «Рюдського літопису», що наводиться практично в усіх гранд-наративах історії Данії, є оцінка подій 1223 р. (взяття у полон Вальдемара Переможця і його сина голштайнськими графами): «Відзнач, читачу, що німці ніколи або рідко перемагали чи здобували тріумф, за винятком зрадництва та підступу, які

вони мають від природи, як це виходить з вполонення двох названих королів та багатьох інших речей» [11].

«Рюдський літопис» став головним джерелом для компілятора «Рібського літопису» [12], що також зберігся у кількох списках, але фрагментарно: оповідь джерела починається лише 926 р. і взагалі без універсально-історичної частини. Розгляд подій у цьому літописі завершується 1324 р. Сам він, вочевидь, був створений також близько цієї дати. З усього випливає, що «Рібський літопис» був практично повною компіляцією «Рюдського літопису» періоду до 1288 р.: повністю збережені навіть особливості мови вихідного джерела, лише час від часу наводяться додаткові коментарі. Наприклад, до вже цитованого вище фрагмента «Рюдського літопису» для підсилення ефекту додано фразу: «...Тож німці ніколи або рідко діставали перемогу над данами» [13].

«Рюдський літопис» став вагомим джерелом для компіляції «Зводу Саксона» та його продовження - «Хроніки Ютландії», які, швидше за все, були завершені близько 1340 та 1370 рр. відповідно. «Звід Саксона» був спробою найбільш текстуально близького, але дуже скороченого переказу творів Саксона Граматика, де «Рюдський літопис» використовувався для підтримки фактажу, відсутнього у творах Саксона. У «Хроніці Ютландії» «Рюдський літопис» використано значно більшою мірою. Але порівняно з «Рюдським літописом» два вказані джерела значно поміркованіші з точки зору націоналістичної риторики, хоча й запозичили багато антинімецьких тез. Наприклад, компілятор «Хроніки Ютландії» хоч і оцінює вполонення Вальдемара Переможця 1223 р. як зрадницьку дію з боку німців, однак трактує поразку Вальдемара у поході проти німців 1227 р. як «праведну кару Божу за помсту і порушення обіцянки не мститися» [14].

«Рюдський літопис» довгий час називали єдиним данським наративним джерелом яскраво антинімецького характеру [15]. Однак сучасний стан досліджень дає змогу говорити про яскраві націоналістичні й антинімецькі настрої компіляторів не лише певного зеландського середовища, а й осередків письменництва в Ютландії та Сконе — найвіддаленіших частинах Данії. Втім, за пізнього середньовіччя у Данії найбільш популярними стали не яскраво антинімецькі роботи, а національно поміркованіші «Звід Саксона» та «Хроніка Ютландії», період створення яких припав на значну хвилю імміграції до Данії іноземних

елементів та початок проведення королівською владою і дворянськими колами політики, для якої «гострі національні тези були не в такт з духом часу» [16].

Важливо при вивченні джерельної бази розглянути тип джерел, дещо відмінний від хронік і літописів, але не менш значущий — хроніки-генеалогії, які дійшли до наших днів як визначний комплекс письменництва XIII—XIV ст. [17]. Королівські і дворянські хроніки-генеалогії — це компілятивні родоводи, в переважній більшості базовані на матеріалах архівів Лунду, центру ранньої скандинавської анналістики. Дуже часто ці джерела використовувалися як основа для написання хронік чи літописів, хоча інколи служили і вужчим прагматичним цілям, як-от дипломатичній діяльності у царині укладення шлюбів. Детально не зупиняючись на розгляді цих джерел, можна констатувати, що донині дійшло близько 30—40 хронік-генеалогій періоду 1250—1350 рр. Але тільки близько третини з них має гостру національну риторику антинімецького змісту в оповідних частинах, ще третина — патріотичного або національно поміркованого спрямування, тоді як остання третина є повністю нейтральною стосовно ксенофобських тез [18].

Існування нейтральних у національному вимірі хронік-генеалогій переконує, що далеко не всі данські середньовічні аннали були національно забарвленими. Велика кількість наративних джерел зовсім не звертає уваги на протистояння за лінією німецьке — данське або не висловлює оцінювальних суджень стосовно тих чи інших подій данської історії. Прикладами такої анналістики можна вважати літопис, що отримав умовну назву «Дансько-шведські аннали, 1130—1254», та «Літопис 1074—1255» з Лунду. У пізньому середньовіччі, можливо, близько 1430 р., була завершена компіляція тенденційного, але національно нейтрального «Сконського літопису», що висвітлює події 1316—1389 рр. Відомо і про позбавлені національної тенденційності літописи з Нестведу — «Старший нестведський літопис» та «Молодший нестведський літопис», що висвітлюють події 1130—1228 та 821—1300 рр. відповідно. Не були національно забарвленими і літописи із Сьорьо: «Старший літопис Сьорьо» (1130—1300), «Молодший літопис Сьорьо» (1202—1347) та «Старша хроніка Зеландії» (1028—1307) [19].

Поява великої кількості наративних джерел у Данії (близько 40—50, з яких не менше 30 мають ті чи інші прояви ксенофобії - від постій-

нихдо епізодичних) за відносно короткий період з 1265 по 1320-ті рр. порівняно з одиницями уперіоддо 1250-хрр., очевидно, потребує пояснення. Масове виробництво текстів для задоволення очікуваного попиту широкого загалу читачів у середньовіччі невідоме. Натомість, усі дослідження підтверджують, що виробництво наративних джерел відбувалося або на замовлення для досягнення певної мети, або для власних потреб замовника [20]. Отже, можна одразу дійти висновку, що «наклад» тих чи інших джерел прямо відповідає рівню зацікавленості у них. Попередній аналіз показав, що хроніки, літописи та інші наративні джерела з риторикою націоналістичного змісту були поширені на всій території Данії (осередки в Зеландії, Сконе, Ютландії, на Фальстері). Однак чи можемо ми за умов загальнодержавного виробництва і поширення достеменно встановити, хто були замовники і цільова аудиторія антинімецьких хронік та літописів? Хто саме був зацікавлений у поширенні знань про історію з націоналістичною пропагандою?

Щодо Скандинавії за середньовіччя існує ціла низка очевидних свідчень читання історичних джерел представниками дворянських кіл, якщо не говорити про власне компіляторів наративних джерел. Найяскравіше свідчення має відношення до знаменитого арбітражу 1424 р. за участю імператора Священної Римської імперії щодо державницько-правової належності південної Ютландії (герцогства Шлезвіг). На цьому процесі світські члени ради королівства Данія, близько 10 представників найвищого дворянства склали таке свідчення перед колегією арбітрів: «...Є відомим загалові, що ці землі завжди були частиною королівства Данія, і ми ніколи не чули іншого». Ще кілька високих данських духовних осіб склали імператорові й арбітрам ті самі свідчення, але додавши: «...Це ми читали в давніх хроніках, які заслуговують довіри». Аналогічні дані з посиланням на фактаж невідомих данських хронік навів і бургомістр Фленсборга, незважаючи на те, що сам був німцем за походженням [21]. Як показав подальший перебіг арбітражу, свідчення прелатів і бургомістра з посиланням на письмові джерела були безумовно прийняті третейськими суддями і не ставилися під сумнів.

Додаткові свідчення про читання історичних джерел маємо щодо члена ради королівства Данія середини XIV ст. Еггерта Фрілле, який в одному із судових процесів посилався на давні хроніки та показані у них правові прецеденти [22]. Аналогічні дані маємо щодо члена риксроду

Ерика Оттесена Розенкранца, який у 1478 р. доручив зробити для себе особисто копію «Хроніки Ютландії» [23].

Ці свідчення вказують, що йдеться не про поодинокі приклади читання історичних творів серед представників дворянства. Тому логічним буде стверджувати, що певні кола знаті, в тому числі світської, були письменними і мали безпосередній доступ до джерел. Як показав аналіз історичної літератури у середньовічних данських бібліотеках, проведений Е. Йоргенсен, кількість таких творів була доволі обмеженою, так само як і доступ до них. Утім, як зазначає дослідниця, для переважної більшості середньовічних наративних джерел кінця XIII – початку XIV ст. характерне порівняно широке копіювання і створення від 12 до 20 нових редакцій при компіляціях протягом XIV–XVст. [24]. Це засвідчує певну еволюцію кола цільової аудиторії цих робіт. Питання письменності серед світського дворянства в Скандинавії за середньовіччя практично не досліджене. Єдиним очевидним фактом є доведений вищий рівень письменності у жінок, ніж у чоловіків серед світського дворянства (за даними Т. Олсена, 35 % чоловіків і 65 % жінок серед усіх письменних представників світського дворянства близько 1300 р., похибка становить 7 %) [25].

Отже, ми можемо дійти висновку, що коло читачів історичної літератури за середньовіччя було вузьким, навіть враховуючи, що кількість письменних осіб у XIV ст. серед світського кола виявилася приблизно вдвічі більшою, ніж раніше вважалося (за А. Кнудсеном, близько 1330 р. у всій Данії налічувалося біля 300 письменних осіб — світських дворян, до кінця століття цифра могла зрости максимум у 1,5 раза) [26].

Такий висновок необхідно скоригувати, враховуючи сферу усного поширення вказаних джерел. У середньовіччі, як показують найновіші дослідження, сфери усного і письмового поширення відомостей надзвичайно тісно пов'язані [27]. Приклади не поодинокі: практично всі актові джерела XIV ст. у Північній Європі починаються такими або подібними словами: «...Усі, хто бачать цей лист (акт, хартію, закон, хондфестнинг, тощо.—*Авт.*) або чують його, коли він читається...» Аналогічне формулювання вжите й у двох актах Кальмарського з'їзду 1397 р. — «Хартії коронації» і «Хартії унії». Йдеться тут не лише про стандартне фразеологічне кліше, а саме про процедури ознайомлення з документами двома рівноцінними, як на авторів, шляхами. Маємо також колосаль-

ний масив свідчень, що королівські розпорядження, постанови судових тингів та міські законодавчі акти виголошувалися перед народом на тингах та міських площах [28].

Отже, коло обізнаних з середньовічними історичними творами антинімецького змісту не обмежувалося лише письменийми людьми, і цільова аудиторія нарративних джерел національного змісту може виявитися навіть у кілька десятків разів ширшою. За допомогою усного відкриття джерел створюються свого роду «текстуальні спільноти», феномен яких достатньо добре досліджений істориками [29]. У таких «текстуальних спільнотах» не письменність витворює певне коло спільноти, а підбір текстів для поширення і виголошення. Саме такий підбір матеріалу вирізняє спільноту від інших оточуючих спільнот. Тому, приміром, скандинавські цистерцианці мали куди більше спільного з французькими цистерцианцями, ніж з францисканцями зі свого ж міста.

Аналогічні формування «текстуальних спільнот», вірогідно, мали місце й на загальнодержавному рівні, коли писемні джерела, які водночас читали і знання щодо яких поширювались усно, були легітимуючими у формуванні уявлення про державу і спільний ментальний простір спільноти, колективного уявлення про історію. Прикладом цього можуть бути слова короля Ерика Померанського, виголошені ним 25 липня 1439 р. у відповідь на акт низложження з боку ріксроду Данії: «...Але якщо Ви тепер так згрішили, що не боїтеся ні Бога, ні світу, то вже не дивує Нас, що Ви робите це проти Нас, як Ваші предки робили проти Наших предків і попередників, і якщо Ви звинувачуєте Нас, то Ви знайдете у данських хроніках, як вони жили з їх панамі та королями; і хроніки є недоброзичливими до них, коли вони діяли так з цими благородними панамі, які були їх королями і володарями» [30].

На які конкретні хроніки посилався Ерик Померанський, невідомо, але навіть не це являє найбільший інтерес. Важливо те, що слова короля чітко окреслюють категорію історичної свідомості, що нарративні джерела були авторитетним базисом історичної свідомості й апеляцій до неї. Крім того, слова звернення дають можливість зрозуміти, що хроніки для дворянства були доступними.

Наявність у Данії за середньовіччя багатьох національно тенденційних нарративних джерел, а не одного чи кількох прецедентів, так само як і пізніша поява багатьох їх переписів, однозначно вказує на некоординовану роботу авто-

рів документів. Тому плідним буде не так дослідження осередків написання цих джерел, скільки кіл, в яких існував інтерес до ознайомлення з такими роботами та від яких надходили імпульси зацікавленості у копіюванні таких робіт. Безперечно, хроніки і літописи націоналістичного змісту з'являлися у кількох осередках, таких як Лунд, Нествед, Рібе, Роскілле та Сьорьо. Але куди важливішим є з'ясувати, в яких суспільних колах ці роботи мали найвищий інтерес.

Одним з кіл, де тенденційна антинімецька риторика найвірогідніше могла отримати найбільшу підтримку, може бути монархічне. Перш за все саме для королівської влади добре засвідчено намагання здійснити історичну легітимацію власних прав на владу. Дослідники, зокрема, довели, що два найвідоміших середньовічних данських літописці — Саксон Граматик та Свен Аггесен — були близькими до короля і писали свої роботи під час нарад і прямих консультацій з ним [31]. Тому, наперший погляд, оцінка королівської влади як пропонента і натхненника антинімецької тематики виглядає справедливою: королівська влада з середини XIII ст. використовує націоналістичну історіографію як рупор своєї пропаганди, опираючись на прецедент, закладений співробітництвом Саксона Граматика безпосередньо з королем Кнудом Лавардом та його вузькою радою [32].

Це припущення підтверджується і вагомими аргументами Е. Арупа, який спростував домінуючу до того в історіографії думку, що анналістика творилася, умовно кажучи, у кожному першому ліпшому монастирі [33]. Дослідник показав, що концентрація данської анналістики не більш ніж у 10 центрах — яскраве свідчення існування певних «ідеологічних ядер» чи то королівської, чи то церковної ідеології. З-посеред данських хронік лише «Молодша хроніка Зеландії» є свого роду опозиційною до данської королівської влади, якщо не брати до уваги ідеологічно ворожі Данії витвори любецького хроніста Корнера, або «Хроніку голштайнських прелатів».

То чи могли середньовічні хроніки з їх гострими тональностями національного змісту бути покликаними до життя як інструменти ідеологічної і політичної боротьби? Перебіг історичного процесу показує, що ці хроніки залишалися цілковито осторонь політичних програм королівської влади. Приміром, 1259 р., коли трон Данії успадкував неповнолітній Ерик V, королева-регент Маргрете Самбірія у надзвичайно

складній політичній ситуації і боротьбі проти представників шлезвільського роду Абеля (що мав союзниками північнонімецьких фюрстів) не використала жодного слова з націоналістичної антинімецької риторики, причому актовими джерелами переконливо доведена серйозність її ідеологічної боротьби на генеалогічному ґрунті з представниками роду Абеля. При цьому Маргрете не використовувала й антинорвезьких тональностей у пропаганді, хоча норвезький король також виступав за часів її регентства реальним претендентом на трон Данії [34].

Король Ерик Менвед (1281—1319), який прагнув відродити данську балтійську велич доби Вальдемарів, проводив політику, несумісну з антинімецькою пропагандою. Балтійська політика Ерика Менведа базувалася на дружніх альянсах з північнонімецькими князівствами (переважна більшість суверенів яких були його родичами), тому національна риторика була несумісною з його політичною лінією [35]. Втім, Ерик Менвед не був і прихильником антинорвезької риторики у весь період свого правління, хоча норвезький король Хокун Магнуссон виступав його головним політичним опонентом до 1310р. Причому слід зазначити, що яскрава антинорвезька риторика містилася у роботах Саксона Граматика [36]. Інші приклади також доводять, що королівська влада ніколи не користувалася націоналістичною риторикою. Це дає змогу стверджувати, що хроніки і літописи в більшості своїй усе ж не були прямими рупорами королівської влади, хоч переважно і займали лояльну до неї позицію. Тому натхненників націоналістичної риторики джерел слід шукати деінде.

Дворянське коло, яке умовно можна поділити на представників дрібного та великого дворянства, виступає наступним вірогідним рушієм середньовічної націоналістичної риторики анналів. Знать, що володіла великою і середньою власністю протягом середньовіччя, може вважатися найміцнішим базисом, над яким у ролі надбудови височіла королівська влада. Втім, соціальний прошарок дворянства ніколи не був єдиним цілим і складався з кількох фракцій, що могли перебувати і на боці королівської влади, і в опозиції до неї; або навіть спільним фронтом виступати проти монарха, коли була необхідність у відстоюванні власних привілеїв. Для Данії початку XIV ст. бракує досліджень щодо поділу дворянства на фракції за тих чи інших політичних та економічних умов. Однак ми все ж розглядаємо знать як потужну

політичну групу, яка в періоди міжкоролів'я протягом усього XIV ст. самоідентифікувала-ся з королівством і його землями.

Безумовно, ми не в праві стверджувати, що все дворянство Данії хоча б колись одностайно сповідувало виразно антинімецькі ідеї. Причина прозаїчна: велика кількість представників знаті Данії мали тісні шлюбні взаємини з північнонімецькими дворянами. У 1270—1310 рр. вони стають радше правилом, ніж винятком. Таких шлюбів для вказаного періоду дослідники нараховують більше 100 [37]. Не виключено, що саме з активним проникненням німецького елемента до Данії узгоджується зміна тональності данської анналістики в період з 1330-х рр. до кінця другої половини XIV ст. з націоналістично гострої на помірну. Саме тому інструментарій пропаганди націоналістичного викладу історії не може мати за натхненників увесь масив дворянства країни.

Зацікавлених у підтриманні ксенофобських настроїв, передусім антинімецьких, слід шукати в тих дворянських колах, які протистояли проникненню до Данії німецької знаті та її закріпленню в королівстві. Загострення боротьби старих данських дворянських родів проти ново-явленої німецької знаті виникло в королівстві у 1320—1329 рр. Саме тоді, на думку Е. Арупа, націоналізм середнього і дрібного дворянства став «видимим явищем данської історії» [38]. Констатація проявів різких ксенофобських антинімецьких настроїв у середовищі дворянства підтверджується двома документами: хондфестнингом (королівською присягою) короля Кристофера від 1320 р. та Скаргою данського дворянства 1329 р. [39]. Хондфестнинг 1320р., що був складений членами данського риксроду з оточення Ерика Менведа, містить кілька націоналістичних виявів. Перший з них стосується глави 4, яка забороняє особам, що не володіють данською мовою, обіймати церковні посади в Данії. Глава 14 забороняє особам німецького походження обіймати адміністративні посади королівських управителів [40].

Ще гострішим виявом націоналізму є Скарга дворянства від 1329 р. [41]. Відозва середнього дворянства у різних тонах оповідає про «минулу велич Данії, яка обернулася нині приниженням», «коли королівством управляє побічний паросток королівського роду», «де голштайнці забирають собі все більше і більше земель королівства, хоча це народ, підкорений данами». Як переконливо довів Т. Далеруп, структура васалітету і денних відносин в Данії, де середньому і дрібному дворянству відводилася

скоріше роль менеджерів і розпорядників володінь великої знаті, з появою німецького елементу зазнала суттєвих трансформацій [42]. У контексті налагодження шлюбних взаємин великої данської аристократії з північнонімецькою знаттю в окреслюваний період виникли масові парадигми усунення середнього і дрібного дворянства Данії від важелів управління економікою і заміщення їх німецькими управителями-дворянами «середньої ланки». Як правило, це були представники «шлюбного почту» великих дворян. Менеджери-німці володіли кращими техніками економічного управління, про що свідчить розпочатий вже з 20-х рр. XIV ст. процес укрупнення суб-ленів (гордів) великої знаті. Іншими словами: якщо раніше для управління 40 гектарами землі були потрібні 3 дрібних дворянина-управителя (данія), то в окреслений період з таким обсягом міг впоратися лише один (німець). Аналогічні процеси заміщення німцями данців мали місце й у формуванні системи дворянського управління церковними землеволодіннями, але вже для періоду 1350–1360 рр. [43]. Втім, логічним буде висновок, що генеза процесів менеджменту церковної земельної власності має глибше коріння. У цьому світлі стають зрозумілими вирази наведених вище джерел.

Отже, ми можемо дійти висновку, що коло зацікавлених у створенні й поширенні націоналістичних анналів обмежується переважно середнім і дрібним дворянством, яке в період 1280–] 330 рр. ще не було тісно поєднане шлюбними зв'язками з німецькою знаттю, але почало зазнавати з її боку суттєвих економічних утисків. У світлі вищевикладеного стає зрозумілим, що генеза данської анналістики націоналістичного штибу була зумовлена саме настроями широких кіл середнього і дрібного дворянства Данії. Ці настрої спрямовувалися проти середньої дрібної німецької знаті, яка з 1270-х рр. почала відігравати щоразу помітнішу роль у васально-ленних відносинах з великою аристократією Данії, посідаючи ключове місце в економічному управлінні власністю. Більше того, наявність рестрикційних пунктів саме щодо німецьких «управителів» в актових джерелах і відсутність дискримінаційних постанов щодо німецького купецтва у королівському і мі-

ському законодавстві Данії в окреслюваний період яскраво свідчить про істинні мотиви ксенофобських маніфестацій [44]. Отже, цільовою аудиторією антинімецької риторики нарративних джерел ми можемо визначити верхній прошарок середнього дворянства і велику знать Данії. Судячи з усього, саме своїм патронам клієнти прагнули нав'язати думку про «другосортність» представників німецького дворянства як шлюбних контрагентів і, відповідно, припинити разом з такими шлюбами і практику прибуття до країни німецького феодалного менеджменту.

У цілому дослідники називають XIII та XIV ст. в історії Данії добою величчя анналістики. Саме в цей час у країні з'являється велика кількість нарративних творів, передусім літописів і хронік. Переважна більшість джерел демонструє інтерес до дослідження і трактування давньої історії, причому велика частина цих анналів набуває націоналістичного, антинімецького характеру тональності своїх висловлювань. Прагнення подати події з яскравим націоналістичним забарвленням започатковане близько 1265 р. у «Лундському літописі» і має свою кульмінацію у роботах кінця XIII — початку XIV ст. Сам факт, що антинімецькі тези не були загальнопоширеними в усій данській анналістиці окреслюваного періоду, доводить: вибір антинімецької риторики зі звеличенням данців і данськості був свідомим, і вести мову про несвідоме копіювання джерел компіляторами не доводиться. До того ж історичний інтерес у синхронній європейській анналістиці засвідчує, що провідними мотивами багатьох хронік і літописів залишаються інтерпретації біблійних сюжетів та епосів, що не потребують національної тональності. Тому якщо проаналізовані нарративні джерела акцентують не на подібних сюжетах, а на національній історії — це свідчення національної ідентифікації, інколи у вельми агресивній формі. Інше питання, якими були підстави таких маніфестацій. Попри все, антинімецька риторика в анналах якнайбільше проявилася в Данії наприкінці XIII та на початку XIV ст., після чого почалася фаза згасання тональностей націоналістичного змісту в нарративних джерелах Данії.

1. *Szomlajski L.* Yngre Sjaellandske Kranike. Baggrund, tilblivelse og vasrdi // Odense University Studies in History and Social Sciences.— Odense, 1973.— Vol. 10; *Skyum-Nielsen N.* Kvinde og slave. Dansk Middelalderhistorie 1250—1340 // Danmarkshistorie uden retouche.— København: Munksgaard, 1971.
2. *Knudsen A. L.* Interessen for den danske fortid omkring 1300 // Dansk Historisk Tidsskrift.— København, 2000.— Bd. 100.— Ht. 1.— S. 1-34.
3. *Christiansen T. E.* Bo Falk eller Mogens Jensen? Yngre sjællandske Kranikes forfatter // Dansk Historisk Tidsskrift— København, 1984.— Bd. 84.— Ht. 1.— S. 1-22.
4. *Arup E.* Kritisk vurdering af klagedigtet af 1329 // Aarbøger for nordisk Oldkyndighed og Historié.— København, 1926.— Rk. 3.— Bd. 16.— S. 3-32.
5. *Knudsen A. L.* Interessen for den danske fortid omkring 1300 // Dansk Historisk Tidsskrift.— København, 2000.— Bd. 100.— Ht. 1.— S. 1-34.
6. *Saxo Grammaticus.* Saksnes Danesaga. Bind I—IV.— Bind I: Fra Dan til Ingeld; Bind II: Fra Sigerslasgten til Sven Estridsans Dad; Bind III: Svensannernes og Borgerkrigenes Tid 1076—1157; Bind IV: Absalons og Valdemars Tid 1157-1185.— København: Gad, 1908-12.— 344+320+260+340 s.; *Saxo Grammaticus.* Danmarks Kranike.— København: Asschenfeldts, 1985.— 348 s.
7. *Gelling M.* Annalistik. Historié // Jyske Samlinger.— Aarhus, 1981-1983.— Ny Raskke XIV— S. 305-310.
8. *Gertz M. Cl.* Scriptores minores historiae Danicae; I 5 bd.— København, 1922.— Bd. I.— S. 34-36.; *Knudsen A. L.* Absalon and Danish Policy towards the Holy Roman Empire // Archbishop Absalon of Lund and his World.— Roskilde: Museums Forlag, 2000.— P. 43-64.
9. *Gertz M. Cl.* Scriptores minores historiae Danicae; I 5 bd.— København, 1922.— Bd. I.— S. 36-37.
10. *Knudsen A. L.* Saxostudier og rigshistorie på Valdemar Atterdags tid // Skrifter udgivet af Institut for Historié ved Københavns Universitet.— København: Museum Tusulanums Forlag, 1994.— S. 9-14.
11. *Gertz M. Cl.* Scriptores minores historiae Danicae; I 5 bd.— København, 1922.— Bd. I.— S. 47.
12. Danmarks middelalderlige annaler/ Udg. ved E. Kroman.— København, 1980.— S. 254-267.
13. *Jergensen E.* Annales Danici Medii JE*i.*— København, 1920.— S. 26-27.
14. *Knudsen A. L.* Saxostudier og rigshistorie på Valdemar Atterdags tid // Skrifter udgivet af Institut for Historié ved Københavns Universitet.— København: Museum Tusculanums Forlag, 1994.— S. 12-13.
15. *Arup E.* Kritisk vurdering af klagedigtet af 1329 // Aarbøger for nordisk Oldkyndighed og Historié.— København, 1926.— Rk. 3.— Bd. 16.— S. 31-32.
16. *Knudsen A. L.* The Use of Saxo Grammaticus in the Later Middle Ages//The Birth of Identities. Denmark and Europe in the Middle Ages.— København, 1996.— P. 147-160.
17. *Jergensen E.* Historieforskning og Historieskrivning I Danmark indtil Aar 1800.— København, 1930.
18. *Lorenzen M.* Gammeldanske Kraniker.— København, 1887—1913.— S. 88-168.; *Gertz M. Cl.* Scriptores minores historiae Danicae; I 5 bd.— København: 1922.— Bd. I.— S. 147-194.
19. *Knudsen A. L.* Interessen for den danske fortid omkring 1300 // Dansk Historisk Tidsskrift.— København, 2000.— Bd. 100.— Ht. 1.— S. 15.
20. *Nielsen L.* Danmarks middelalderlige Haandskrifter.— København, 1937; *Lehmann P.* Håndskriftmarkeder // Kulturhistorisk Leksikon for Nordisk Middelalder.— København, 1964.— Bd. 7.— S. 216-218; *Skyum-Nielsen N.* Kvinde og slave. Dansk Middelalderhistorie 1250—1340 // Danmarkshistorie uden retouche.— København: Munksgaard, 1971.— S. 179-181.
21. *Knudsen A. L.* The Use of Saxo Grammaticus in the Later Middle Ages // The Birth of Identities. Denmark and Europe in the Middle Ages.— København, 1996.— P. 156-157.
22. *Dahlerup T.* De fire staender, 1400-1500 / Gyldendal og Politikens Danmarkshistorie.— København: Gyldendal og Politiken, 1996.— Bd. 6.— S. 216-217.
23. *Knudsen A. L.* Saxostudier og rigshistorie på Valdemar Atterdags tid // Skrifter udgivet af Institut for Historié ved Københavns Universitet.— København: Museum Tusculanums Forlag, 1994.— S. 80-81.
24. *Jergensen E.* Studier over danske middelalderlige Bogsamlinger // Dansk Historisk Tidsskrift.— København, 1912.— Rk. 4.— Bd. 8.— S. 1-67.
25. *Olsen T. D.* Bd. 1. Fra runer til ridderdigtning o. 800-1400 / Dansk litteraturhistorie.— København: Gyldendal, 1984.— S. 381-403.
26. *Knudsen A. L.* Saxostudier og rigshistorie på Valdemar Atterdags tid // Skrifter udgivet af Institut for Historié ved Københavns Universitet.— København: Museum Tusculanums Forlag, 1994.— S. 181.
27. *Green D. H.* Medieval Listening and Reading // The primary reception of German literature 800—1300.— Cambridge: University Press, 1994.
28. *Christensen A. E.* Kalmarunionen og nordisk politik 1319—1439.— København: Gyldendal A/S, 1980.— S. 160-200.
29. *Stock B.* The Implications of Literacy. Written Language and Models of Interpretation in the Eleventh and Twelfth Centuries.— Oxford: University Press, 1983.— P. 105-146.
30. Aktstykker vedrørende Erik af Pommerns Afsættelse som Konge af Danmark / Udgivne ved A. Hude.— København, 1897.— S. 21-23 (№ 5).
31. *Christiansen T. E.* Bo Falk eller Mogens Jensen? Yngre sjællandske Kranikes forfatter // Dansk Historisk Tidsskrift.— København, 1984.— Bd. 84.— Ht. 1.— S. 1-22.
32. *Sawyer B.* Valdemar, Absalon and Saxo. Historiography and Politics in Medieval Denmark // Revue Belge de Philologie et d'Histoire.— Brussels, 1985.— B. 63.— P. 685-705.
33. *Arup E.* Anmeldelse. Ellen Jergensens Annales Danici // Dansk Historisk Tidsskrift.— København.— Rk. 9.— Bd. 2.— S. 362-380.
34. *Knudsen A. L.* Interessen for den danske fortid omkring 1300 // Dansk Historisk Tidsskrift.— København, 2000.— Bd. 100.— Ht. 1.— S. 26.
35. *Christensen A. E.* Danmark, Norden og Ostersaen. Udvalgte afhandlinger. Udgivet på halvfjerdssårsdagen den 11 September 1976 af Det historiske Institut ved Københavns Universitet.— København, 1976.— 284 s.
36. *Skyum-Nielsen N.* Kvinde og slave. Dansk Middelalderhistorie 1250—1340 // Danmarkshistorie uden retouche.— København: Munksgaard, 1971.— S. 149-150.
37. *Ulsig E.* Danske adelsgodser i middelalderen.— København, 1968.— S. 84-90.
38. *Arup E.* Kritisk vurdering af klagedigtet af 1329 // Aarbøger for nordisk Oldkyndighed og Historié.— København, 1926.— Rk. 3.— Bd. 16.— S. 21.
39. *Skyum-Nielsen N.* Kvinde og slave. Dansk Middelalderhistorie 1250-1340 // Danmarkshistorie uden retouche.— København: Munksgaard, 1971.— S. 214-224.
40. *Ibid.*— S. 223.
41. *Gertz M. Cl.* Scriptores minores historiae Danicae; I 5 bd.— København, 1922.— Bd. I.— S. 480-486; *Arup E.* Kritisk vurdering af klagedigtet af 1329 // Aarbøger for nordisk Oldkyndighed og Historié.— København, 1926.— Rk. 3.— Bd. 16.— S. 21-42.
42. *Dahlerup T.* Lavadelens Krise i dansk Senmiddelalder // Historisk Tidsskrift.— København, 1969.— Rk. 12.— Bd. IV— Ht. 1-2.— S. 1-43.; *Dahlerup T.* Det danske Sysselprovsti i Middelalderen.— København: G. E. C Gad, 1968.— 411s.
43. *Ulsig E.* Danske adelsgodser i middelalderen.— København, 1968.— S. 88-91.
44. *Фенгер У.* Иностранцы в датском городском законодательстве // Цивилизация Северной Европы. Средневековый город и культурное взаимодействие.— М.: Наука, 1992.— С. 75-84.

O. Havrylov

FORMATION OF ANTI-GERMAN ANNALISTIC IN DENMARK:
MOTIVES AND TARGET AUDIENCE (1265-1330)

The article deals with the issue of genesis of numerous strong anti-German narrative annals in Denmark in 1265- 1330. An effort is produced, using the deduction method and looking for the reasons basing judgments on the consequences, to uncover the motives of genesis of this source complex, to point out the forces interested in the propaganda of this kind, and to discover the target audience, those annals were addressed to.